

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาถึงอิทธิพลของคำถามที่มีผลสะท้อน และการลงชื่อที่มีต่ออัตราการตอบแบบสอบถามทางไปรษณีย์ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบทดลองแผนแบบ 2 x 2 แฟค-
ทอเรียล กลุ่มสมมูล เพื่อศึกษาตัวแปร 2 ตัวคือ ลักษณะของคำถาม และการให้ลงชื่อ

กลุ่มตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการวิจัยนี้ สุ่มมาจากคณะครู-อาจารย์ ในโรงเรียนมัธยมศึกษาสายสามัญ สังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ในเขตกรุงเทพมหานครที่ปฏิบัติราชการในปีการศึกษา 2522 โดยใช้การสุ่มแบบแบ่งชั้น (Stratified Random Sampling) และใช้การคำนวณหาขนาดกลุ่มตัวอย่างที่มีขนาดใหญ่เพียงพอที่จะเป็นตัวแทนของประชากรได้โดยยอมให้มีความคลาดเคลื่อนของผลการวิจัยไม่เกิน 5 %

ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม 2 ชุดคือ

1. แบบสอบถามชุด ก. เป็นแบบสอบถามที่คำถามมีลักษณะที่จะมีผลสะท้อนต่อผู้ตอบได้ โดยคัดแปลงมาจาก แบบสอบถามในงานวิจัย เรื่อง "รูปแบบอันพึงประสงค์ของผู้บริหารระดับสูง ในสถาบันอุดมศึกษา"¹ ของ ฉลอง ภิมย์รัตน์ อาจารย์ประจำในวิทยาลัยครู ภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต ประกอบด้วย รายการคำถามเกี่ยวกับ พฤติกรรมทางการบริหารและคุณลักษณะของผู้บริหาร จำนวนทั้งสิ้น 35 ข้อ เนื้อความในเรื่องพฤติกรรมทางการบริหารครอบคลุมองค์ประกอบ 5 ด้านคือ ด้านวิชาการ 4 ข้อ สุจริตการ 2 ข้อ มนุษยสัมพันธ์ 12 ข้อ การปกครองและบังคับบัญชา 4 ข้อ และด้านคุณธรรมและความประพฤติ 8 ข้อ ส่วนด้าน

¹ ฉลอง ภิมย์รัตน์, "แบบสอบถามเกี่ยวกับ รูปแบบอันพึงประสงค์ของผู้บริหารระดับสูงในสถาบัน อุดมศึกษา", หน้า 7-16.

คุณลักษณะของผู้บริหาร มีข้อคำถามจำนวน 5 ข้อ แบบสอบถามชุดนี้มีค่าความเที่ยง ซึ่งคำนวณโดยวิธีของ กูเดอร์-ริชาร์ดสัน 20 (Kuder-Richardson 20) เท่ากับ .87.

2. แบบสอบถามชุด ข. เป็นแบบสอบถามที่คำถามไม่มีผลสะท้อนต่อผู้ตอบ โดยคัดแปลงมาจากแบบสอบถามในวิทยานิพนธ์เรื่อง "ความคิดเห็นของอาจารย์และนักศึกษาสาขาสังคมศาสตร์ เกี่ยวกับบทบาทของหนังสือพิมพ์ที่มีต่อการศึกษา" โดย ศีรณา ทองเสวก¹ (2517)

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้แบ่งตัวอย่างออกเป็น 4 กลุ่ม คือ กลุ่มควบคุม 1 กลุ่มและกลุ่มทดลอง 3 กลุ่ม แต่ละกลุ่มตัวอย่างได้รับตัวแปรทดลองต่างๆ กันดังนี้

1. กลุ่มที่ 1 ได้รับแบบสอบถามชุดคำถามที่มีผลสะท้อน และ ระบุให้ลงชื่อท้าย (จัดเป็นกลุ่มทดลอง)

2. กลุ่มที่ 2 ได้รับแบบสอบถามชุดคำถาม ไม่มีผลสะท้อน และ ระบุให้ลงชื่อท้าย (จัดเป็นกลุ่มทดลอง)

3. กลุ่มที่ 3 ได้รับแบบสอบถาม ชุด คำถาม มีผลสะท้อนและไม่ระบุให้ลงชื่อ (จัดเป็นกลุ่มทดลอง)

4. กลุ่มที่ 4 ได้รับแบบสอบถามชุดคำถามไม่มีผลสะท้อน และ ไม่ระบุให้ลงชื่อ (จัดเป็นกลุ่มควบคุม)

การส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์ดำเนินการส่งออกเป็น 3 ระยะ คือ

1. ระยะที่ 1 เริ่มตั้งแต่วันที่ 9 มกราคม ถึง 31 มกราคม 2523 รวมเวลา 3 สัปดาห์

¹ศีรณา ทองเสวก , "ความคิดเห็นของอาจารย์และนักศึกษาสาขาสังคมศาสตร์เกี่ยวกับ บทบาทของหนังสือพิมพ์ที่มีต่อการศึกษา" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชา โสภศาสตร์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2517).

2. ระยะที่ 2 เริ่มตั้งแต่วันที่ 9 มกราคม ถึง 15 กุมภาพันธ์ 2523 รวมเวลา 5 สัปดาห์ คือรวมเวลาในการส่งแบบสอบถามครั้งแรก และเวลาในการติดตามครั้งที่ 1

3. ระยะที่ 3 เริ่มตั้งแต่วันที่ 9 มกราคม ถึง 5 มีนาคม 2523 รวม 8 สัปดาห์ คือรวมระยะเวลาในการส่งแบบสอบถามครั้งแรก , การติดตามครั้งที่ 1 และ 2

การวิเคราะห์ผล ใช้การทดสอบความแปรปรวนของสัดส่วนค่าซี ($Z - test$) แบบทางเดียว (one tailed) เพื่อทดสอบผลของตัวแปรทดลอง คือ ลักษณะของคำถาม และการให้ลงชื่อ และทดสอบปฏิกริยาร่วมระหว่างตัวแปรทดลองทั้งสอง และใช้สถิติการทดสอบค่าที ($t - test$) แบบทางเดียว (one-tailed) เพื่อเปรียบเทียบระดับทัศนคติที่มีต่อพฤติกรรมทางการบริหารและคุณลักษณะของผู้บริหารโรงเรียน ระหว่างกลุ่มตัวอย่างที่ระบุให้ลงชื่อ กับไม่ระบุให้ลงชื่อ

ข้อค้นพบ

1. ในระยะที่ 3 ของการทดลอง หรือหลังจากติดตามแบบสอบถามคืนสองครั้ง อัตราการตอบแบบสอบถามที่ไม่มีผลสะท้อน สูงกว่า อัตราการตอบแบบสอบถามที่มีผลสะท้อน อย่างมีนัยสำคัญ ด้วยความเชื่อมั่นอย่างน้อยร้อยละ 90 ส่วนในระยะที่ 1 และ 2 ของการทดลอง ปรากฏว่า อัตราการตอบแบบสอบถามที่มีผลสะท้อน และไม่มีผลสะท้อนไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ

2. อัตราการตอบแบบสอบถามจาก กลุ่มไม่ระบุให้ลงชื่อ สูงกว่า อัตราการตอบแบบสอบถามจากกลุ่มที่ระบุให้ลงชื่อ อย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติด้วยความเชื่อมั่นอย่างน้อย ร้อยละ 95 ในทุกระยะของการทดลอง

3. ไม่มีปฏิกริยาร่วมระหว่าง ตัวแปรทดลอง "ลักษณะของคำถาม" และ "การให้ลงชื่อ" ผลอัตราการตอบแบบสอบถามที่ ส่งทางไปรษณีย์ ในระยะที่ 1 และ 3 ของการทดลอง กล่าวคือ ความแตกต่างระหว่างอัตราการตอบแบบสอบถาม ที่ประกอบด้วยคำถามมีลักษณะต่างกัน ไม่ว่าจะให้กลุ่มตัวอย่างลงชื่อ หรือไม่ลงชื่อ ก็ปรากฏผลไปในทำนองเดียวกัน

หรืออีกนัยหนึ่ง ความแตกต่างของอัตราการตอบแบบสอบถาม ที่กำหนดให้ลงชื่อ หรือไม่ลงชื่อ ไม่ขึ้นอยู่กับ ลักษณะของคำถาม แต่ในระยะที่ สองของการทดลอง กลับปรากฏหลักฐานแสดง ปฏิกริยารวมระหว่าง ตัวแปรทดลองทั้งสองที่มีต่ออัตราการตอบแบบสอบถาม กล่าวคือ การให้ลงชื่อ จะมีผลต่ออัตราการตอบแบบสอบถามก็ต่อเมื่อ เป็นแบบสอบถามชนิดมีผลสะท้อน

4. ความซิมิลีเลชคณิตของระดับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างที่ระบุให้ลงชื่อ มีค่า สูงกว่า ความซิมิลีเลชคณิตของระดับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ระบุให้ลงชื่ออย่าง มีนัยสำคัญ ควบคุมความเชื่อมั่น อย่างน้อยร้อยละ 90

การอภิปรายผล

จากการวิเคราะห์ผลของอัตราการตอบแบบสอบถามหลังจากส่งออกไปในเวลา 8 สัปดาห์ ปรากฏว่าได้รับ อัตราการตอบกลับรวมทั้งหมด 79.82% โดยได้รับอัตราการตอบกลับแยกตามกลุ่มตัวอย่างที่ได้รับตัวแปรทดลองต่างกันดังนี้

1. อัตราการตอบกลับจากกลุ่มที่ได้รับคำถามมีผลสะท้อนและระบุชื่อ 72.14 %
2. อัตราการตอบจากกลุ่มที่ได้รับคำถามไม่มีผลสะท้อนและระบุชื่อ 77.85 %
3. อัตราการตอบจากกลุ่มที่ได้รับคำถามมีผลสะท้อนและไม่ระบุชื่อ 82.14 %
4. อัตราการตอบจากกลุ่มที่ได้รับคำถามไม่มีผลสะท้อนและไม่ระบุชื่อ 87.14 %

จะเห็นว่าอัตราการตอบกลับจากกลุ่มที่ 4 มีระดับสูงกว่ากลุ่มอื่นๆ โดยเฉพาะกับกลุ่มที่ 1 ซึ่ง มีอัตราการตอบกลับในระดับค่าที่สุด ซึ่งทั้งนี้ อาจเนื่องมาจาก กลุ่มที่ 4 ได้รับตัวแปรทดลองที่ตอบตอบได้ง่ายที่สุด และไม่ต้องกังวลว่า เมื่อตอบแบบสอบถามแล้ว จะมีผลสะท้อนมาถึงตนเอง เพราะว่า แบบสอบถามที่กลุ่มตัวอย่างนี้ได้รับ คือ แบบสอบถามที่ไม่มีผลสะท้อนตอบ และ ผู้ตอบไม่ต้องระบุชื่อตัวเองด้วย ในขณะที่กลุ่มตัวอย่างกลุ่มที่ 1 ได้รับตัวแปรทดลองที่อาจจะ นำผลสะท้อน มาถึงตนเองได้ ถึง 2 ตัวแปร เพราะว่า ได้รับแบบสอบถามชุดที่คำถามมี ลักษณะที่จะมีผลสะท้อนตอบ รวมทั้งระบุให้ผู้ตอบลงชื่อด้วย โดยที่คำถามในแบบสอบถาม ชุดนั้นกำหนดให้ผู้ตอบประเมินพฤติกรรมทางการบริหารและคุณลักษณะของผู้บริหารซึ่งจากลักษณะ

คนไทย จากการศึกษาของ วีรยุทธ และ นวตพันธุ์ วิเชียรโชติ¹ พบว่า คนไทยเป็นคนที่มีความเกรงใจกันสูง และจะไม่พยายามวิพากษ์วิจารณ์ ผู้บังคับบัญชา ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่า ภัยคุกคามตัวเอง ที่ทำให้กลุ่มตัวอย่าง ไม่ตอบแบบสอบถามนั้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การระบุให้ผู้ตอบลงชื่อของตนเอง ก็มีอิทธิพลต่ออัตราการตอบเหมือนกัน ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบสัดส่วนของอัตราการตอบแบบสอบถามจากกลุ่มที่ระบุให้ลงชื่อ กับไม่ระบุให้ลงชื่อ ปรากฏว่า อัตราการตอบจากกลุ่มไม่ระบุชื่อสูงกว่า อัตราการตอบจากกลุ่มระบุให้ลงชื่อ แต่เมื่อเปรียบเทียบระหว่าง อัตราการตอบจากกลุ่มตัวอย่างที่ได้รับคำถามกลางประเภทกัน ปรากฏว่า อัตราการตอบจากกลุ่มตัวอย่างที่ได้รับคำถามไม่มีผลสะท้อนสูงกว่า อัตราการตอบจากกลุ่มตัวอย่างที่ได้รับคำถามมีผลสะท้อน นั่นคือ อาจจะกล่าวโดยสรุปได้ว่า ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่ออัตราการตอบกลับของแบบสอบถาม คือ ตัวแปร "การให้ลงชื่อ" แต่อิทธิพลนี้ไม่ได้ช่วยในการเพิ่มอัตราการตอบ แต่จะ เป็นไปในลักษณะที่จะลดอัตราการตอบกลับมากกว่า และตัวแปร "ลักษณะคำถาม" ที่ระดับ คำถามที่ไม่มีผลสะท้อน ช่วยได้ อัตราการตอบแบบสอบถามสูงขึ้น

จากการอภิปรายเปรียบเทียบข้อค้นพบ กับสมมติฐานและข้อ ปรากฏ ผลดังต่อไปนี้

1. จากข้อค้นพบที่ว่า อัตราการตอบจากแบบสอบถามที่ไม่มีผลสะท้อนสูงกว่า อัตราการตอบจากแบบสอบถามที่มีผลสะท้อนต่อผู้ตอบ ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานข้อหนึ่งของผู้วิจัยที่ตั้งไว้ ซึ่งสมมติฐานข้อนี้ ผู้วิจัยตั้งขึ้น เนื่องจากทราบว่า ลักษณะนิสัยของคนไทย เป็นคนที่มีความเกรงใจกันสูง และจะไม่พยายามวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บังคับบัญชาของตนเอง² เพราะไม่ต้องการให้มีปัญหายุ่งยากในภายหลัง และดังนั้นเมื่อผู้วิจัยกำหนดให้กลุ่มตัวอย่างตอบแบบสอบถามชุดที่คำถามมีผลสะท้อนต่อตนเอง โดยได้ประเมินพฤติกรรมการบริหาร และคุณลักษณะของผู้บริหาร ผู้วิจัยคาดหวังว่า กลุ่มตัวอย่างน่าจะ

¹วีรยุทธ วิเชียรโชติ, "ทฤษฎีสังคมในศรีสัชนาลัย" พัฒนาวัดผล 6, หน้า 72-73, อ้างถึงใน มุกดา ศรีรงค์ "ความสัมพันธ์ระหว่างความเกรงใจและแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของคนไทย และเด็กจีน," หน้า 9 - 10 .

²เรื่องเดียวกัน.

ไม่อยากจะตอบแบบสอบถามนั้น และในขณะที่เดียวกัน ผู้วิจัยได้ส่งแบบสอบถาม ชุดที่คำถามไม่มี ผลสะท้อนให้ตัวอย่างอีกกลุ่มหนึ่ง โดยถามความนึกเห็นเกี่ยวกับบทบาทของหนังสือพิมพ์ ที่มีต่อการศึกษาซึ่งเป็นเรื่องที่เป็นกลางก็ได้มีผลกับผู้หนึ่งผู้ใดโดยตรง ด้วยเหตุนี้ กลุ่มตัวอย่าง กลุ่มนี้ น่าจะตอบแบบสอบถามส่งกลับคืนมากกว่ากลุ่มแรก ซึ่งจากผลการวิจัยที่ได้ ก็สอดคล้อง กับสมมติฐานที่ตั้งไว้

2. จากข้อค้นพบที่ได้ว่า อัตราการตอบแบบสอบถามแบบไม่ระบุชื่อ สูงกว่า อัตราการตอบแบบสอบถามแบบระบุชื่อ ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานข้อสอง ที่ตั้งไว้ ซึ่งสมมติฐานข้อ นี้ ผู้วิจัยตั้งขึ้น เนื่องจากทราบว่า ลักษณะนิสัยของคนไทย เป็นคนที่ไม่ชอบเปิดเผยตัวเอง¹ ดังนั้น ถ้ากำหนดให้ตอบแบบสอบถามแบบไม่ระบุชื่อแล้ว ผู้วิจัยคาดหวังไว้ว่า กลุ่มตัวอย่าง คงจะไม่อยากตอบแบบสอบถามนั้น ซึ่งในขณะที่เดียวกันถ้าส่งให้ตัวอย่างอีกกลุ่มตอบแบบสอบถาม แบบไม่ระบุชื่อแล้ว ผู้ตอบกลุ่มนี้น่าจะตอบกลับมากกว่ากลุ่มแรก ซึ่งผลการวิจัยก็สอดคล้อง กับสมมติฐานนี้ และถึงแม้ว่า ผลการวิจัยนี้จะขัดแย้งกับผลงานวิจัยที่ผ่านมาของนักวิจัย อาทิ เช่น ฟูเทรล และ สวอน (Futrell and Swan) ซึ่งพบว่าอัตราการตอบกลับของกลุ่ม ตัวอย่างที่ให้ลงชื่อ และไม่ลงชื่อ ไม่แตกต่างกัน (เมื่อเปรียบเทียบระหว่าง 72% และ 68% ตามลำดับ)² ซึ่งทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่างานวิจัยนี้ศึกษาเกี่ยวกับคนต่างชาติ ซึ่งโดยลักษณะ นิสัย เป็นคนเปิดเผย ถ้าที่จะแสดงความคิดเห็น ดังนั้นเมื่อมีการกำหนดให้ตอบแบบสอบถาม แบบไม่ระบุชื่อ กลุ่มตัวอย่างจึงมีความพร้อมที่จะตอบได้ทันที โดยไม่ต้องคำนึงถึงสภาพสังคม แวดล้อม และนี่เองคือสาเหตุที่ทำให้อัตราการตอบ แบบสอบถามในงานวิจัยที่ผ่านมาไม่มีความ แตกต่างในอัตราการตอบกลับ แต่สำหรับคนไทยแล้วส่วนมากจะพยายามทำตัวให้สังคมยอมรับ ดังนั้นจึงพยายามจะไม่ทำอะไรที่จะทำให้ตัวเองเสียผลประโยชน์ และถ้าพบว่าการกระทำใด

¹ เรื่องเดียวกัน

² Futrell and Swan, "Anonymity and Response by Salespeople to a Mail Questionnaire," p. 613.

จะนำผลมาถึงตนเองก็จะพยายามหลีกเลี่ยงไม่ทำ ดังนั้นจึงทำให้ได้ผลการวิจัยแบบนี้ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐาน

3. จากข้อค้นพบข้อ 3 ที่พบว่า ไม่มีปฏิกริยาร่วมระหว่างตัวแปร "ลักษณะคำถาม" กับ "การไหลของชื่อ" ในระยะที่ 1 และ 3 แต่กลับปรากฏหลักฐานว่า มีปฏิกริยาร่วมในระยะที่ 2 นั้น อาจจะเป็นเนื่องจาก การคิดตามผล ที่ทำให้กลุ่มตัวอย่างบางกลุ่มตอบแบบสอบถามกลับมากขึ้น ซึ่งในการคิดตามผลครั้งที่ 1 นี้กลุ่มตัวอย่างที่มีอัตราการตอบแบบสอบถามเพิ่มขึ้นมากกว่ากลุ่มตัวอย่างอื่นๆ คือ กลุ่มที่ 3 ซึ่งได้รับอัตราการตอบเพิ่มจากจำนวนที่ได้รับครั้งแรกถึงร้อยละ 18.5 (26 คน) ในขณะที่กลุ่มตัวอย่างกลุ่มที่ 1, 2 และ 4 ได้รับอัตราการตอบเพิ่มขึ้น ร้อยละ 11.3 (16 คน), 13.5 (21 คน) และ 12.85 (18 คน) ตามลำดับ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาโดยรวมในระยะที่ 3 แล้วปรากฏว่ากลุ่มตัวอย่างที่ได้รับอัตราการตอบกลับมากที่สุดคือกลุ่มที่ 3 ในอัตราร้อยละ 87.14 ในขณะที่กลุ่มอื่นๆได้รับน้อยลงตามลำดับ ซึ่งจากการทดสอบ ปรากฏว่า ไม่มีปฏิกริยาร่วมระหว่างตัวแปรทั้งสองตัวนั้น ซึ่งขัดแย้งกับสมมติฐานข้อ สามที่ตั้งไว้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า แบบสอบถามชุดที่กำหนดให้ไม่ผลสะท้อนนั้นความจริงแล้ว ไม่มีผลต่อผู้ตอบบางคนก็ได้ ถึงแม้ว่าจะระบุให้ลงชื่อด้วยก็ตาม ผู้ตอบจึงสามารถตอบได้โดยไม่กลัวผลที่จะเกิดขึ้นได้

4. จากการพิจารณาตารางที่ 10 และ 11 ปรากฏผลว่า มีความแตกต่างในอัตราการตอบแบบสอบถามกลับจากกลุ่มที่ระบุให้ลงชื่อและไม่ระบุให้ลงชื่อ ซึ่งในการวิจัยนี้ สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ระบุให้ลงชื่อนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดหมายเลขแทนตัวอย่างแต่ละคนไว้ด้วย ซึ่งเป็นไปได้ว่ากลุ่มตัวอย่างดังกล่าวจะทราบว่า ผู้วิจัยกำหนดหมายเลขไว้ทำไม แต่ทั้งนี้ที่ทราบแบบนี้แล้วก็ตาม อัตราการตอบจากกลุ่มไม่ระบุให้ลงชื่อก็สูงกว่าอัตราการตอบจากกลุ่มที่ระบุให้ลงชื่อ และถ้าหากว่าจะไม่มีการกำหนดหมายเลขแทนตัวผู้ตอบเลยอัตราการตอบกลับจากกลุ่มไม่ระบุให้ลงชื่อก็ยังคงสูงกว่ากลุ่มที่ระบุให้ลงชื่อแน่นอน

5. จากข้อค้นพบข้อ 4 ที่ได้ว่า ค่ามัธยิมเลขคณิตของระดับความคิดเห็น ต่อพฤติกรรมทางการบริหารและคุณลักษณะของผู้บริหารโรงเรียนของกลุ่มตัวอย่างที่ระบุให้ลงชื่อสูงกว่าค่ามัธยิม เลขคณิตของระดับความคิดเห็นของกลุ่มที่ไม่ระบุให้ลงชื่อ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า

กลุ่มตัวอย่างไม่ได้ตอบแบบสอบถามตามสภาพความเป็นจริงที่ปรากฏ เพราะส่วนมากจะตอบ
 คำเลือก " ไม่เห็นด้วย " นั่นคือ แสดงว่า แบบสอบถามชุด ก. เป็นแบบสอบถามชุดที่มีผล
 สะท้อนต่อผู้ตอบจริงๆ จึงทำให้ผู้ตอบตอบบิดเบือนจากความเป็นจริง

ขอเสนอแนะ

ในทางปฏิบัติ คือ ในการใช้แบบสอบถามครั้งต่อไป ควรคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้คือ

1. ควรใช้แบบสอบถามแบบที่ไม่ระบุให้ผู้ตอบลงชื่อ เพราะจากผลการวิเคราะห์
 ปรากฏว่า ถ้าใช้แบบสอบถามแบบไม่ระบุให้ลงชื่อ จะได้รับการตอบกลับมากกว่าแบบสอบถาม
 ที่ระบุให้ลงชื่อ และยิ่งกว่านั้นจากผลการวิเคราะห์ยังพบว่าไม่ว่าคำถามจะมีลักษณะมีผลสะท้อน
 ต่อผู้ตอบหรือไม่ก็ตาม อัตราการตอบกลับจากแบบสอบถามที่ไม่ระบุให้ลงชื่อ ก็สูงกว่าอัตรา
 การตอบกลับจากแบบสอบถามที่ระบุให้ลงชื่อ และถ้าจะไม่ระบุให้ผู้ตอบลงชื่อแล้วผู้วิจัยก็ควร
 จะใช้เทคนิควิธีอื่นเพื่อที่จะช่วยให้ทราบว่า แบบสอบถามที่ใครรับกลับนั้นส่งมาจากใคร ซึ่ง
 เทคนิคดังกล่าวอาจจะได้แก่ การลงรหัสแทนตัวซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นตัวเลขก็ได้

2. ในการใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือต้องคำนึงถึงเนื้อหาของเรื่องที่ศึกษา
 ด้วย ถ้าเป็นเนื้อหาที่มีลักษณะกลางๆ ก็ควรใช้แบบสอบถามในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ แต่
 ถ้าเนื้อหานั้นมีลักษณะที่ค่อนข้างจะมีผลสะท้อนต่อผู้ตอบ ก็ควรจะคิดหาวิธีการใหม่ในการเก็บ
 รวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้เนื้อหาครบตามที่ต้องการ หรืออาจจะใช้เทคนิควิธีอื่นๆมาช่วย เช่น
 ออกแบบของแบบสอบถามให้น่าสนใจ หรือการให้ของตอบแทนในการตอบแบบสอบถามกลับ
 เป็นต้น

ขอเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาในเรื่องต่อไปนี้ คือ

1. ศึกษาจับคู่ตัวแปรทั้งสองจากการวิจัยนี้ กับ ตัวแปรทดลองตัวอื่นๆ อาทิเช่น
 ประเภทของการส่ง การสัญญาจะให้ของตอบแทน การออกแบบของแบบสอบถามให้แปลก
 ออกไปจากปกติ เป็นต้น

2. ทำการทดลองกับกลุ่มตัวอย่างอื่นๆด้วย เพื่อเปรียบเทียบผลการวิจัย

3. ทดลองให้กลุ่มตัวอย่างรับตัวแปรทดลองที่ต่าง ๆ กัน และศึกษาผลของตัวแปร
 ทดลองเหล่านั้น